

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCÉSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

IRODALOM- ÉS KULTÚRATUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Tekintetbe venni az élet prózáját

*Jósika Júlia munkásságának értékelése a 19. századi emigrációs kulturális
transzfer és a szociális normativitás összefüggéseiben*

doktori értekezés tézisei

Készítette: Kerpics Judit, doktorjelölt

Témavezető: Dr. Gere Zsolt, egyetemi adjunktus

Doktori program: klasszikus magyar irodalom

Szeged, 2023.

Tartalom

Considering Life's Prose – Evaluation of Júlia Jósika's Work in the Context of 19th Century Emigration Cultural Transfer and Social Normativity	2
Tekintetbe venni az élet prózáját – Jósika Júlia munkásságának értékelése a 19. századi emigrációs kulturális transzfer és a szociális normativitás összefüggéseiben	3
A tézisekhez felhasznált irodalom.....	14
A szerző doktori értekezésének alapját képező korábbi publikációi.....	16

Considering Life's Prose – Evaluation of Júlia Jósika's Work in the Context of 19th Century Emigration Cultural Transfer and Social Normativity

Abstract

From the endless wealth of 19th century Hungarian literature, I chose an oeuvre that focuses on everyday culture and the everyday consumer of culture. Stepping from canonised authors who have stood the test of time to the articles, short stories and novels of writers of minor and major success, the press life of the 19th century literary marketplace is revealed. They are authors of the everyday and practitioners of practical prose. An increasingly populous group of these writers were emerging female writers, but few of them went on to make writing a real breadwinning occupation. In the following, I will examine the career of one of the more successful Hungarian female writers of the 1850s and 1860s, whose practical prose was one of the most successful.

Júlia Jósika, a widely read author of articles on French fashion, found the role best suited to her literary identity and market needs in a two-way cultural transfer during her emigration to Brussels. Her career began with translating Miklós Jósika's novels into German, as Jósika's books were not available on the Hungarian book market during the first years of their emigration. He later published his own works of fiction in Hungarian, edited a calendar and was a regular contributor to several Pest weekly newspapers, covering Western European cultural, scientific and economic news and everyday life in Brussels, and also sought to promote Hungarian literature abroad in French.

A constant feature of the discourse on Julia Jósika is her reflection on the practicality of her prose. Some of her works were directly intended for everyday use, while her fictional prose indirectly represented the same normative need to shape the behaviour of readers. The Hungarian cultural adaptation of fashionable publications, which had already become more widespread earlier in Western Europe, cannot be ignored when examining the works of Julia Júlia Jósika. Normative intent and Western influences are perhaps the most important keys to Júlia Jósika's oeuvre.

Tekintetbe venni az élet prózáját – Jósika Júlia munkásságának értékelése a 19. századi emigrációs kulturális transzfer és a szociális normativitás összefüggéseiben

A doktori értekezés tézisei

A 19. század közepétől egyre inkább a nyomtatott sajtó lett a regény és a kisprózai műfajok (novella, beszély) elsődleges közege. Általános gyakorlattá vált a szépprózai szövegek napilapban, folyóiratban való közlése a kötet megjelenése előtt. A folytatásos tárcaregénynek megvolt az a gazdasági előnye, hogy az olvasói visszajelzések/előfizetői létszám változásai alapján a kiadó következtetni tudott az adott mű piaci sikerének mértékére. Más előnyei is voltak ennek a közlésformának. Ahogyan Hansági Ágnes Jókai folytatásos regényeinek sajtómegjelenései kapcsán megjegyzi: „A regényeket olyan széles közönséghez, és ezáltal olyan széleskörű sikerhez segítették hozzá, amelyre a könyv médiuma a 19. században még aligha adott volna lehetőséget.”¹

A tárcaregény folytatásos közlésének sikere miatt egyre elterjedtebbé vált a könyv médiumát megelőző sajtóközlés a fikciós prózai műfajok esetében – melyeknek korábban a kötetes megjelenés volt a természetes közegük. Ez vissza is hatott a könyvpiacra az eredetileg sajtóműfajokként definiált cikkek, anekdoták, esszék stb. utólagos kötetbe rendezése által. Jósika Júlia (sajtó)irodalmi munkásságában mindkét jelenség tisztán nyomon követhető.

A magyar sajtóirodalom 1849 után jelentős átalakuláson ment keresztül. A forradalom előtt népszerű irodalmi divatlapok, mint a *Pesti Divatlap* vagy a *Honderű* a szabadságharc idején áldozatul estek a politikai tartalmak szinte kizárólagos eladhatóságának a sajtópiacon.² 1849-ben a forradalom és szabadságharc idején felvirágzott politikai napilapokat, hadilapokat, élclapokat³ stb. felszámolták, Világos után pedig az új kezdeményezések nehezen kaptak hatósági engedélyt. A statárium időszakának szigorú hatósági ellenőrzése nem kedvezett a politikai tartalmú lapok működésének, teret engedett viszont a – névleg – politikamentes női-

¹ HANSÁGI Ágnes, *Regényfilológia=könyvfilológia?* KELEMEN Pál et. al (szerk.) *Filológia – interpretáció – médiatörténet*, DÉRI Balázs–KULCSÁR-SZABÓ Ernő (sorozatszerk.) *Filológia* I. (Budapest, Ráció, 2009.) 451.

² BUZINKAY Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig* (Budapest, Wolters Kluwer, 2016) 135

³ *Uo.* 135-137

és családi lapoknak: az első hatósági engedélyhez jutó hetilap, a Nagy Ignác-szerkesztette *Hölgyfutár* már 1849. november 15-én elindulhatott.

A kivételes állapot 1854-ben véget ért, az addig perifériára szorult magyar hírlapirodalom új erőre kapott, és a korábban alkalmazott cenzori gyakorlat is fellazult. A szabályozások mellett az irodalmi élet szereplői is megváltoztak. Minden addiginál nagyobb számban jelentek meg nők a kulturális élet színtereiben mind alkotó, mind befogadó szerepkörben. Nőknek, nőkről írni jövedelmezőbb volt, mint valaha. Értekezésem csak néhány utalás erejéig érinti a Gyulai Pál nevéhez kötődő nőíró vitát, annál részletesebben bizonyos női előfizetőkre számító hetilapok (*Nővilág*, *Divatcsarnok*) női művelődésre és társadalmi szereptalálásra vonatkozó programját.

A 19. századi magyar irodalom végtelen gazdagságából egy olyan életműre esett a választásom, amely a hétköznapi kultúrát és a hétköznapi kultúrafogyasztót állítja a középpontba. A kanonizált és az idők próbáját kiállt szerzőktől oldalra lépve kisebb-nagyobb sikerű írók cikkeitől, novelláitól, regényeitől nyüzsgő sajtóélet tárul fel a 19. századi irodalmi piacon. Ők a hétköznapi szerzői és a gyakorlatias próza művelői. Ezen szerzők egyre népesebb csoportját képezték frissen felemelkedő íróknak, ám közülük csak kevesen jutottak el odáig, hogy az írás valódi kenyérkereső foglalkozássá váljék számukra. A következőkben egy olyan szerző pályáját fogom bemutatni, aki az 1850-es 1860-as években gyakorlatias prózájával a sikerebb szerzők közé tartozott.

Irodalomból megélni a 19. század közepén nők számára kitaposatlan út volt, de nem volt könnyű férfi szerzőknek sem. Csak egy szélsőséges példát említve Gere Zsolt *Kétes távol* című tanulmányában tárja fel, hogyan adósodott el az 1840-es évek első felében az egyébként is állandóan anyagi gondokkal küszködő Vörösmarty Mihály az elad(hat)atlan *Minden munkái* kiadása miatt – saját költségre.⁴

Feltételezésem szerint Jósika Júliát nem a múzsa csókja serkentette művészi kibontakozásra. Értekezésemben keresem a választ arra is, hogy felállítható-e egy esetleges belső hierarchia a művek között; illetve a szerző ambicionált-e bármilyen kanonizációt, utókornak való fennmaradást. Az 1849 után vagyonek Kobzárásra ítélt, előbb Lipcsébe, majd Brüsszelbe menekülő Jósika-házaspár anyagi helyzete nem engedett meg nagyobb kockázatvállalást. A brüsszeli emigrációból a magyar irodalmi piacra belépő Jósika Júlia

⁴ GERE Zsolt, „Kétes távol. Életrajzi és keletkezéstörténeti háttér egy Vörösmarty-vershez.” *Irodalomismeret* 2019. 4. sz.

műveinek fontosabb értékmérője volt az eladhatóság, mint a formai újszerűség és művészi nagyság. Az anyagilag sikeres szerző nem feltétlenül azonos a kanonizált szerzővel – és Jósika Júlia saját közegében, saját regiszterében a sikeres szerzők közé tartozott. A Jósika-házaspár mintegy családi vállalkozásban hétről hétre tárcákat, tudósításokat, novellákat írt, közben regényeken és más nagy lélegzetvételű szövegeken dolgoztak a napi megélhetésért. Férj és feleség műveinek esztétikai színvonala természetesen nem mosható össze, a szövegek közt azonban számos feltárható kapcsolat van.

A francia divatról szóló cikkeivel olvasottságot szerző Jósika Júlia a brüsszeli emigráció ideje alatt kétirányú kulturális transzferben találta meg az írói alkatához és a piaci igényekhez leginkább illeszkedő szerepet. Pályája Jósika Miklós regényeinek németre fordításával indult, emigrációjuk első éveiben ugyanis Jósika könyvei nem jelenhettek meg a magyar könyvpiacra.⁵ Később egymást követték saját, magyar nyelvű szépirodalmi művei; szerkesztett kalendáriumot, és több pesti hetilap állandó munkatársa volt a nyugat-európai kulturális-, tudományos-, és gazdasági hírek, valamint a brüsszeli hétköznapiak közvetítésével; ezen kívül törekedett a magyar irodalom külföldi népszerűsítésére francia nyelven is.

A Jósika Júliáról szóló diskurzus állandó eleme a prózájának gyakorlatias mivoltára vonatkozó reflexió. Műveinek egy része direkt módon hétköznapi felhasználásra szolgált, fikciós prózája pedig indirekt módon képviselte ugyanazt a normatív igényt, ami az olvasók viselkedésformálására irányult. A Nyugat-Európában már korábban és nagyobb mértékben elterjedt divatos kiadványok magyar kulturális adaptációja nem hagyható figyelmen kívül Jósika Júlia műveinek vizsgálatakor. Normatív szándék és nyugati hatások – ezek a Jósika Júlia-életmű talán legfontosabb kulcsai.

Értekezésemet négy nagyobb fejezetre osztottam, melyek Jósika Júlia irodalmi pályájának egy-egy szegmensét ölelik körül. A kronológiai elrendezés csak részben érvényesül, fontosabbnak tartottam egy-egy írói szerepkör és az ahhoz tartozó művek és kontextusuk vizsgálatát. Így tehát az *I. Pályakezdet és miscellániák* címet viselő első fejezet Jósika Júlia 1855-ben megjelent első önálló kötetét, a *Közlések a külföldről* című kétnyelvű miscellániát állítja középpontba, de itt tárgyalom a szerző által később szerkesztett *Hölgynaptár* című kötetet is 1861-ből – ekkor állt a szerző népszerűségének csúcspontján. Az időbeli távolság és a két pályaszakasz közti különbségek ellenére a két kötet jól megfér egymás mellett, hiszen a vegyes

⁵ HITES Sándor, *Még dadogtak, amikor ő megszólalt: Jósika Miklós és a történelmi regény* (Budapest, .Universitas, 2007), 77.

műfajú szövegeket eredetiben és fordításban tartalmazó, hétköznapi használatra szánt olvasnivalókat hasonló értelmezési szempontok szerint lehet megítélni. A szerkesztési elvek és a forráskezelés tudatosabbá válása, illetve a szerzőtársak bevonása által fejlődési ív is kirajzolódik a *Közlések a külföldről* és a *Hölgynaptár* között.

A II. fejezet a *Jósika Júlia, az újságíró* címet kapta. A címben szándékosan állítottam középpontba a szerző szerepkörét a szövegek helyett, mert a különleges 1850-es 1860-as évekbeli magyar sajtópiaci helyzetben, amiben belépett az irodalmi életbe, legalább olyan fontos Jósika Júlia eleve adott és megszerzett pozíciójának kettőssége, mint maguk a cikkek. Akár a politikai emigráns magyarokkal fenntartott kapcsolatokról, titkos szervezkedésekre tett (vagy nem tett), kétértelmű utalásokról, és a Nővilágot ekkor szerkesztő Vajda János efölötti aggodalmairól legyen szó; akár a nyugat-európai divat első kézből való tudósításáról, vagy a különböző társadalmi osztályokat megszólító magazinokba írt cikkeinek jelentősen eltérő újságírói hangneméről; minden esetben kulcsszerepet játszik a szerző aktuális pozíciója. Jósika Júlia 1857-ben lett a Nővilág főmunkatársa, és ugyanebben az évben cikksorozatot indított a *Divatcsarnokban*; és habár más lapokban is publikált – főleg rövidprózai műveket –, cikkíróként e két orgánumban kapott jelentősebb szerepet, ezért a fejezet részletesebb sajtótörténeti adatai e két orgánusra fókuszálnak. A 19. század közepén a magyar politikai közbeszédben különleges szerepet kapott a divat és az öltözködés nyelve. Jósika Júlia divattudósítói tevékenységét tárgyalva ezzel a fejezet első felében ezt a komplex kommunikációs formát állítom a középpontba Roland Barthes divatról alkotott rendszerének segítségével. A fejezet második fele a szerző nyelvi eszköztárának sokféleségét vizsgálja a polgári középosztályt megszólító Nővilágban, és az arisztokrata szalonokba szánt *Divatcsarnokban* vezetett rovatain keresztül. A szövegek egy szerzőtől, egy időszakból származnak, így remek lehetőséget nyújtanak társadalomtörténeti és olvasásszociológiai vizsgálatokra.

A *Jósika Júlia és a nőnevelési irodalom* című III. fejezet a szerző életében legsikeresebb, legtöbbször kiadott, és kiadástörténeti szempontból is legösszetettebb művéről, a *Pályavezető – Jó tanácsok a világba lépő fiatal leányok számára* című nőnevelési kézikönyvről szól. Először megvizsgálom a magyar nőnevelési irodalom korábbi hagyományait, majd a sok más országban is mintaadó angolszász nőnevelési kézikönyvek világába teszek exkurzust, összevetési alapot keresve Jósika Júlia művének. Áttekintem a *Pályavezető* kiadástörténetét, tekintetbe véve a korábban sajtóban megjelent előzményszövegeket is, amelyek részben vagy egészben beépültek a kötetbe. A sajtóból kézikönyvbe átkerült szövegek mediális váltása okozta jelentésmódosulásait az azonosság

szintjei közti különbségtétellel vizsgálom Wolf Kittler és George Bornstein kiadástörténetre és a szöveg fizikai megjelenésére vonatkozó elméleti írásai alapján. Az összevetésekhez és a szöveg átalakulásának vizsgálatához segítségemre voltak többek között Szajbély Mihály és Hansági Ágnes írásai, melyek a magyar tárcaregény mediális váltásait vizsgálták. A nem fikciós újságcikkek tematikus kézikönyvbe szerkesztésének vizsgálata azonban újdonságokkal is szolgál a magyar sajtótörténeti diskurzusban.

Jósika Júlia fikciós prózai műveiről a IV. fejezetben értekezem. Jósika Júlia viszonylag rövid aktív írói időszaka alatt (kb. 10 év) három regényt, egy háromkötetes novelláskötetet, és számtalan, sajtóban publikált rövidprózai művet jegyzett. Ezek összességének áttekintése nyilvánvalóan nem volt lehetséges az értekezés keretei között, ezért tematikus és kronológiai szempontok szerint válogatva négy bezártságot/kizártságot tematizáló elbeszélést; illetve a szerző utolsó, egyben legkomplexebb regényét vetem alá mélyebb értelmezésnek. Természetesen a szövegek holdudvara ennél jóval nagyobb, és az életmű belső áthallásainak köszönhetően számos egyéb szöveg felvillantására is lehetőségem volt. A novellák és a regény esetében is jelentősek a gótikus irodalmi hatások, ezért itt egy rövid kitekintőben ennek a háttéréről is szólok. Az *élet esélyei* című regény elemzésének fő szempontja a mozaikos szerkesztésmód megmutatása volt, illetve a különleges szövegszerű kapcsolódások kidomborítása nemcsak saját korábbi – akár kéziratban maradt – műveivel, de Jósika Miklós fikciós szövegeivel is: férj és feleség együtt alkotásának különleges jelenségére világít rá a szöveg elemzése.

A 19. századi magyar női irodalmat vizsgáló, több szerzővel is foglalkozó irodalomtörténeti, illetve ismeretterjesztő kiadványokban nem ismeretlen Jósika Miklósné Podmaniczky Júlia író, újságíró, műfordító neve. A szerző műfaji szempontból heterogén irodalomtörténeti recepciója a megcélzott befogadói közeg szempontjából is többretegű. Az irodalomtörténeti diskurzuson kívül eső szórakoztató, kultúranépszerűsítő könyvekben és cikkekben gyakran az ifjúsági irodalommal összefüggésben emlegetik. Szaák Lujza tanító 1888-ban egy hétrészes cikksorozatában a „női ifjúsági irodalom úttörőjének”⁶ nevezte, Kertész Erzsébet ifjúsági regényt – úgynevezett csíkos könyvet – írt az életéről 1974-ben;⁷ Nemeskürty

⁶ SZAÁK Lujza, „Báró Jósika Julia, mint a női ifjúsági irodalom úttörője”, *Győri Hírlap* 94-101. (1888. nov. 25 – dec. 20.)

⁷ KERTÉSZ Erzsébet, *Csipkebolt Brüsszelben. Jósika Júlia életregénye* (Budapest, 1974, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó)

István az először 1983-ban,⁸ majd 2003-ban⁹ megjelent *A betűk csendjében* című Jósika Miklósról szóló színművében szerepeltette. Színes, olvasmányos portréja bekerült a 2018-ban megjelent, kiskamaszoknak szóló *50 elszánt magyar nő*¹⁰ című képes ismeretterjesztő kötetbe.

Nem gyermekeknek szóló kultúranépszerűsítő kiadványokban is felbukkan: a modern, emancipált magyar nő előképeként ábrázolja Csetriné Lingvay Klára *Pályaképek* című kötetében Szendrey Júlia és Kaffka Margit társaságában,¹¹ Katona Csaba evangélikus írónőről szóló cikkében¹² rövid életrajzát közli. Szécsi Noémi és Géra Eleonóra nagyszerű könyve, *A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)* forrásként használja fel Jósika Júlia *Az élet esélyei* című regényét és *Pályavezető* című életvezetési tanácsadó könyvét a szerelmi házasság és a törvénytelen gyermek témaköreiben.¹³

A Jósika Miklósról szóló irodalomtörténeti szakirodalomban magától értetődő módon szó esik felesége irodalmi munkásságáról is. Jósika Júlia a regényíró férjéhez viszonyított pozicionálása műveinek külön tárgyalásakor is érvényes szempont lehet, amennyiben a Jósika-házaspár alkotóközösségét vizsgáljuk – elsősorban a brüsszeli emigrációjuk ideje alatt. Szinnyei József a *Magyar írók élete és munkái*-ban férjezett nevével egyértelműsíti, kiről is van szó („Jósika *Julia*, (báró Jósika Miklósné)”) ¹⁴ – habár nincs vele azonos nevű személy a magyar irodalomban. Dézsi Lajos Jósika Miklósról szóló 1916-os monográfiájában¹⁵ bőséges adatokat közöl Jósikáné életútjáról, irodalmi terveiről, vállalkozásairól és – Jósika Miklós leveleit segítségül hívva – férjéhez való viszonyáról. Részben Dézsi Lajos munkájának köszönhető az a férjéhez áldozatos szeretettel ragaszkodó, őt mindenben támogató; művelt, erős és gyakorlatias nő képe, ami később mértékadóvá vált a Jósika Júliáról szóló narratívákban. Más irányból, de szintén családi kapcsolatai felől közelíti meg Balogh Piroska a *Podmaniczkyak és Hunfalvyak: egy „regényes kapcsolat” irodalomtörténeti hatásairól*¹⁶ című 2016-os

⁸[Név nélkül], *Elhunyt Nemeskürty István* <https://www.mma.hu/53magyarfilm/-/event/10180/elhunyt-nemeskurty-istvan;jsessionid=F986A946515D49602F22B8146BD4113C> Utolsó hozzáférés: 2023. 01. 25.

⁹ NEMESKÜRTY István, *A betűk csendjében. Jósika Miklós Emlékiratából. Színi játék két részben.* NEMESKÜRTY István *összes műve VII. A megbűnhődött jövendő. Történelmünk színpadon és filmen.* (Budapest, Szabad Tér, 2003.) 161–187.

¹⁰ FODOR Marcsi–NESET Adrienn, *50 elszánt magyar nő* (Budapest, 2018, Kolibri)

¹¹ CSETRINÉ LINGVAI Klára, *Pályaképek. Szendrey Júlia, Podmaniczky Júlia, Kaffka Margit.* (Kolozsvár, 2004. Kriterion)

¹² KATONA Csaba, „Evangélikus írónők, költőnők a 19-20. században.” *Evangélikus Élet*, 82. 5.sz. (2017) 27–28.

¹³ SZÉCSI Noémi–GÉRA Eleonóra, *A budapesti úrinő magánélete (1860-1914)* (Budapest, 2015, Európa) 71–72; 130.

¹⁴ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, V. (Budapest, Hornyánszky Viktor, 1896) 651.

¹⁵ DÉZSI Lajos, *Báró Jósika Miklós*, (Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1916)

¹⁶ BALOGH Piroska, „Podmaniczkyak és Hunfalvyak: egy „regényes kapcsolat” irodalomtörténeti hatásairól” *Irodalomismeret* 2016. 3. sz.

tanulmányában, melyben azt vizsgálja, milyen gyermek- és ifjúkori hatások érvényesülhettek a Podmaniczky-testvérek íróvá válásában. További családtörténeti és aszódi helytörténeti vonatkozásokkal gazdagítja a Jósika Júliáról szóló irodalmat Szilágyi Zita Mária *Tanúversek az ősi fészekről. Jósika Júlia (Podmaniczky Júlia) ismeretlen versei 1865-ből*¹⁷ című cikke.

Az eddig felsorolt ismeretterjesztő és irodalomtörténeti munkák elsősorban Jósika Miklósné Podmaniczky Júliára, az életrajzi személyre fókuszálnak. Habár műveinek szövegszerű feldolgozása is megkezdődött, a referencialitás továbbra is meghatározó maradt ezekben az olvasatokban – ahogyan ez a 19. századi magyar írónőkről szólva lenni szokott. 1996-ban jelent meg Fábri Anna hiánypótló könyve¹⁸ a hosszú 19. század magyar írónőiről. „*A szép tiltott táj felé*” előszavában így fogalmaz:

A fejezetek végén rövid életrajzi összefoglalásokat talál az olvasó, amelyek azonban nemegyszer eltérnek a szokásos lexikoncikkektől, azt a meggyőződésemet fejezik ki, hogy az *írónők élete sokszor összehasonlíthatatlanul érdekesebb (élet)művüknél.*¹⁹

A magyar női irodalmi kutatások addig felhalmozott adósságaiból sokat törleszt ez a kötet az író- és költőnők kronologikus rendbe állításával – és – az életrajzok leválasztásával a szerzők írói működéséről – habár szót érdemel az is, hogy a 18-19. századi női irodalomról szóló kutatások az utóbbi évtizedben szerencsés fordulatot vettek.

Fábri Anna Jósika Júliának szentelt bekezdése már nem az állhatatosan munkálkodó írófeleség kliséjével vezeti be a szerzőt – az erre vonatkozó adatok a fejezetvégi életrajzba kerültek – hanem újságírói tevékenységén keresztül az 1850-es 1860-as évek magyar sajtóéletének közegében helyezi el a többi újságíró, főmunkatársnő és szerkesztő között.²⁰

Margócsy István 2016-os tanulmányában²¹ a regény és novella műfaját frissen birtokba vevő nőírók jellegzetes hőseinek és témaválasztásának újdonságairól szólva vizsgálja Jósika Júlia *-Éva* című regényét. Egy évvel korábban a *Nőiség, női szerepek és romantika* című tanulmányának jegyzetei közé vette be az *Évát* a házasság elé gördített, maguktól megszűnő akadályok regénybeli megjelenítése kapcsán.²² Pogány György a 19. századi művelődéstörténet női vonatkozásait tárgyalva jut el – többek közt – Jósika Júlia olvasásról, női műveltségről

¹⁷ SZILÁGYI Zita Mária, „Tanúversek az ősi fészekről. Jósika Júlia (Podmaniczky Júlia) ismeretlen versei 1865-ből” *Honismeret* 46. 4. sz. (2018)

¹⁸ FÁBRI Anna, „*A szép tiltott táj felé*”. *A magyar írónők története két századforduló között (1795-1905)* (Budapest, 1995, Kortárs)

¹⁹ *Uo.* 5. kiemelés tőlem

²⁰ *Uo.* 123–124.2

²¹ MARGÓCSY István, „A lemondás regényei” *Élet és Irodalom* 60. 27. sz. (2016)

²² MARGÓCSY István, „Nők, női szerepek és a romantika” *2000* 27. 3. sz. (2015. március) 62.

alkotott eszméihez *Női olvasás a reformkorban és az önkényuralom idején* című tanulmányában.²³

A Török Zsuzsa által szerkesztett *Nőszerezők a 19. században: lehetőségek és korlátok*²⁴ című kötet – és az azt követő további konferenciakötetek – ismét új lendületet adtak a klasszikus magyar női irodalommal foglalkozó kutatásoknak, és a kutatók közti együttműködéseknek. Az említett kötetben Pulszky Teréz, Szendrey Júlia, Wohl Stefánia, Czóbel Minka, Bajza Lenke, és még sok más női szerző között Jósika Júlia is helyet kapott Szilágyi Zita Mária *Egy tudóstónő Brüsszelből*²⁵ című írásában. Szilágyi forrásfeltáró mélyfúrást végez a fennmaradt, nagyrészt német nyelvű levelezésben, anyakönyvi dokumentumokban és drezdai rendőrségi iratokban; elsősorban Jósiska Júlia életének feltárására fókuszálva.

Frissítő módon nem családi, nem is női- és ifjúsági irodalmi szempontból tárgyalja Jósika Júlia munkásságát Varga Zsuzsanna *Translation, Modernization and the Female Pen* című tanulmányában. Varga az emigrációs kulturális transzferben aktívan közreműködő, 1849 után külföldre kényszerült szerzők munkásságát értékeli kiemelve az (újság)írók különleges helyzetét – ebbe a diskurzusba csatornázza be Jósika Júliát más női szerzők közt.²⁶

A fenti áttekintésből kitűnik, hogy nem teljesen felfedezetlen szerzőről van szó, hiszen sokan tartották érdekesnek különböző nőtörténeti, kultúrtörténeti szempontokból. Felsorolások egy tétele, lábjegyzet, példa. Ami így összeáll, az egy Jósika Júliával is foglalkozó szakirodalom, de semmiképpen sem Jósika Júlia-szakirodalom; ugyanis az egyetlen máig megjelent könyv, amely kimondottan az ő életét és munkásságát állítja a középpontba, az egy ifjúsági regény.

Jósika Júlia hiányosan feldolgozott életművének kutatása során három problémával küzdöttem. Az első a *kanonizációs kényszer* volt. Könnyű ennek áldozatul esni, amikor a beavatott kevesek kulturális kincsét, az „elfeledett szerzőt” megtalálja a fiatal kutató. A céлом azonban mégsem a szerző hipotetikus dicsfényének visszaállítása volt, hanem életműve jellegének vizsgálata, irodalomtörténeti kontextusba helyezése, és saját közegében való

²³POGÁNY György, „Női olvasás a reformkorban és az önkényuralom idején – Slachta Etelka, Kánya Emília olvasmányai, Jósika Júlia nézetei az olvasásról”, *Könyv és Nevelés* 16. 1. sz. (2014.)

²⁴TÖRÖK Zsuzsa (szerk.) *Nőszerezők a 19. században. Lehetőségek és korlátok*, 185–204 (Budapest, Reciti, 2019)

²⁵SZILÁGYI Zita Mária, *Egy tudóstónő Brüsszelből: Báró Jósika Júlia hírtudósítói tevékenysége*, in TÖRÖK Zsuzsa (szerk.) *Nőszerezők a 19. században...*

²⁶VARGA Zsuzsanna *Translation, Modernization and the Female Pen* András KISÉRY–Zsolt KOMÁROMY–Zsuzsanna VARGA (ed.) *Worlds of Hungarian Writing. National Literature as Intercultural Exchange* (Madison, Teaneck: Farleigh 2016. Dickinson University Press)

működésének feltárása. Nem azért állítottam értekezésem – és érdeklődésem – középpontjába Jósika Júliát az irodalmi kánon peremén is túlról, hogy műveinek kanonizációjával kísérletezzek. Semmiféle „méltatlanul feledésbe merült” szerzői pozíciót nem próbálok meg rehabilitálni, mert Jósika Júlia életművének érdekességét éppen a szövegek aktualitásában, saját jelenidejükben látom. Az 1850-es 1860-as évek magyar- és európai sajtóirodalmának, irodalmi piacának, szellemi áramlatainak tiszta kontúrjait keresem Jósika Júlia irodalmi működésében.

A második probléma *a teljesség igénye* volt. Jósika Júlia, az életrajzi személy: a bárókisasszony, az írófeleség, a honleány, az emigráns, a csipkebolto. Jósika Júlia, az író, újságíró, költő, műfordító. Jósika Júlia publicisztikájának, novellisztikájának, regényeinek teljes leltára, és még folytathatnám. Az a kezdetektől fogva világos volt előttem, hogy ilyen jellegű teljesség nem írható meg, és nemcsak a források elégtelensége, vagy a Reinhart Koselleck tézisei szerinti hiteles történetírás lehetetlensége miatt,²⁷ de öncélúsága miatt sem: a Jósika Júlia-kutatás jelenlegi stádiumában nem időszerű egy nagyívű monográfia. Ezzel a problémával való megküzdéshez a legmegnyugtatóbb segítséget kaptam: nem én vagyok az egyetlen, aki ma Jósika Júliával foglalkozik. Szilágyi Zita Mária Jósika Júlia életének és életművének családtörténeti és társadalomtörténeti feldolgozását végzi. Az *Egy tudósítónő Brüsszelből* és a *Jósika Júlia sz.Podmaniczky Júlia írói tevékenysége a neoabszolutizmus éveiben*²⁸ című bőségesen adatolt, életrajz-központú tanulmányai mentesítenek engem Jósika Júlia életútjának részletes áttekintése alól; és lehetővé teszik, hogy csak azokon a pontokon térjek ki rá, ahol ezt a problémafelvetés közvetlenül megkívánja. Mivel értekezésem főbb csomópontjai a kulturális transzfer és irodalmi normativitás sajtó- és irodalomtörténeti mechanizmusai köré csoportosulnak, így a szerző korai, kéziratot prózai műveit, illetve a kései, kiadatlan lírai alkotásait nagyrészt figyelmen kívül hagyva a vizsgált időszakot a Jósika-házaspár brüsszeli éveire (1851-1864) szűkítettem, ezen belül pedig meghatározott sajtótörténeti – irodalomtörténeti jelenségekre fókuszálva szelektáltam tovább Jósika Júlia műveit relevanciájuk szerint.

A harmadik problémát *ideológiai csapdának* nevezem. Női szerzőről, különösen a nőemancipáció magyarországi ébredésének korában alkotó írónőről szólva adná magát a szövegek feminista olvasata. Jósika Júlia művei azonban távol állnak minden radikális hangtól,

²⁷ Id. Reinhart KOSELLECK, „Az emlékezet diszkontinuitása” (ford. SCHEIN Gábor) 2000 11. 11.sz. (1999. november) 3–8.

²⁸ SZILÁGYI Zita Mária, *Jósika Júlia sz. Báró Podmaniczky Júlia írói tevékenysége a neoabszolutizmus éveiben* DIENES Dénes–KEGYES Erika–VERES Ildikó, *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben.* (Sárospatak, 2019. Hernád Kiadó)

s habár határozottan jelen van műveiben a női érdekvédelem gondolata, ez azonban ebben a kontextusban többnyire a fennálló társadalmi rendben való egyéni érvényesülést és alkalmazkodást jelenti; és semmiképp sem rendszerszintű változások propagálását. Habár a modern feminista irodalomelmélet bizonyos eredményeit és szövegeit felhasználtam értekezésem írásához, nem ez adja a szövegem alaphangját.

A mai olvasó számára kevésbé nyilvánvaló, de – főként a kortárs recepció alapján – mégis ráolvasható a műveire egyfajta honleányi nemzeti narratíva is. Ez nagyobb részben eredeztethető a politikai üldözött Jósika Miklós állhatatos feleségének szerepéből, melyet a korabeli sajtó közvetített; és csak kisebb részben a szerző publicisztikai és fikciós írásaiból. Nem tagadom, hogy Jósika Júlia bizonyos szövegeinek létezik feminista vagy nemzeti olvasata is – ezt az értekezésemben nem is hagyom figyelmen kívül – azonban úgy vélem, hogy ennél termékenyítőbb szempontok szerint is meg lehet közelíteni a szövegeket, amelyeket egy erős ideológiai olvasat elhomályosítana.

E három veszélyforrás észlelése által sikerült az anyagot feldolgozható méretűre redukálnom, egyszersmind láthatóvá váltak a szövegek mélyebb vizsgálatára készítő kérdések is.

Van-e belső hierarchia Jósika Júlia műfajilag és tematikusan is heterogén életművében? Törekedett-e bármiféle irodalmi kanonizáció felé? Az első kérdésre adott válasz megválaszolja a másodikat is: a saját életművön belül felállított hierarchia máris egy kánon felé törekvést mutatna.

Mi az életmű magja? A legtöbb szövegben közvetett vagy közvetlen módon tetten érhető egyfajta társadalmi viselkedésszabályozó funkció, de ez különböző kontextusokban nagyon sokféleképpen működik.

Mennyiben hozott újat a magyar kulturális életbe Jósika Júlia nyugat-európai kulturális közvetítő tevékenysége? Természetesen nem irodalmi reformokra vagy új stílusirányzatokra gondolok, amikor ezt a kérdést felteszem, hanem jóval kisebb léptékű, a hétköznapi kultúrafogyasztásra gyakorolt hatásokra.

Milyen rendszerbe illeszthető műveinek kiadási gyakorlata? Az aktuálisan bevett publicisztikai módszerekhez alkalmazkodó műveinek mediális vizsgálata a szerző saját jelentőségén túlmutató tendenciákra világíthat rá.

Mindez milyen kapcsolatban van műveinek célközönségével? A kiadványok többségénél vagyoni, műveltségi, nemi szempontból jól behatárolható az aktuálisan megcélzott olvasók társadalmi csoportja.

E kérdések a fentebb áttekintett fejezetekben különböző mértékben hangsúlyozódnak az adott téma adta lehetőségekhez mérten. Minden esetben fontosnak tartottam az irodalomszociológiai, sajtótörténeti és mediális kontextus vizsgálatát. Értekezésem tehát ezeket a felvetett problémákat járja körül több ízben is új perspektívába helyezve.

A tézisekhez felhasznált irodalom

BALOGH Piroska, „Podmaniczkyak és Hunfalvyak: egy „regényes kapcsolat” irodalomtörténeti hatásairól” *Irodalomismeret* 2016. 3. sz.

BUZINKAY Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig* (Budapest, Wolters Kluwer, 2016)

CSETRINÉ LINGVAI Klára, *Pályaképek. Szendrey Júlia, Podmaniczky Júlia, Kaffka Margit.* (Kolozsvár, 2004. Kriterion)

DÉZSI Lajos, *Báró Jósika Miklós*, (Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1916)

FÁBRI Anna, „A szép tiltott táj felé”. *A magyar íróknak története két századforduló között (1795-1905)* (Budapest, 1995, Kortárs)

FODOR Marcsi–NESET Adrienn, *50 elszánt magyar nő* (Budapest, 2018, Kolibri)

GERE Zsolt, „Kétes távol. Életrajzi és keletkezéstörténeti hátterek egy Vörösmarty-vershez.” *Irodalomismeret* 2019. 4. sz.

HANSÁGI Ágnes, *Regényfilológia=könyvfilológia?* KELEMEN Pál et. al (szerk.) *Filológia – interpretáció – médiatörténet*, DÉRI Balázs–KULCSÁR-SZABÓ Ernő (sorozatszerk.) *Filológia I.* (Budapest, Ráció, 2009.)

HITES Sándor, *Még dadogtak, amikor ő megszólalt: Jósika Miklós és a történelmi regény* (Budapest, Universitas, 2007)

KATONA Csaba, „Evangélikus íróknak, költőknak a 19-20. században.” *Evangélikus Élet*, 82. 5.sz. (2017)

KERTÉSZ Erzsébet, *Csipkebolt Brüsszelben. Jósika Júlia életregénye* (Budapest, 1974, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó)

KOSELLECK, Reinhart „Az emlékezet diszkontinuitása” (ford. SCHEIN Gábor) 2000 11. 11.sz. (1999. november)

MARGÓCSY István, „A lemondás regényei” *Élet és Irodalom* 60. 27. sz. (2016)

MARGÓCSY István, „Nők, női szerepek és a romantika” 2000 27. 3. sz. (2015. március) 62.

NEMESKÜRTY István, *A betűk csendjében. Jósika Miklós Emlékiratából. Színi játék két részben.* NEMESKÜRTY István összes műve VII. *A megbűnhődött jövő. Történelmünk színpadon és filmen.* (Budapest, Szabad Tér, 2003.) 161–187.

[Név nélkül], *Elhunyt Nemeskürty István* <https://www.mma.hu/53magyarfilm/-/event/10180/elhunyt-nemeskurty->

[istvan;jsessionid=F986A946515D49602F22B8146BD4113C](https://www.mma.hu/53magyarfilm/-/event/10180/elhunyt-nemeskurty-istvan;jsessionid=F986A946515D49602F22B8146BD4113C) Utolsó hozzáférés: 2023. 01. 25.

- POGÁNY György, „Női olvasás a reformkorban és az önkényuralom idején – Slachta Etelka, Kánya Emília olvasmányai, Jósika Júlia nézetei az olvasásról”, *Könyv és Nevelés* 16. 1. sz. (2014.)
- SZAÁK Lujza, „Báró Jósika Julia, mint a női ifjúsági irodalom úttörője”, *Győri Hirlap* 94-101. (1888. nov. 25 – dec. 20.)
- SZÉCSI Noémi–GÉRA Eleonóra, *A budapesti úrinő magánélete (1860-1914)* (Budapest, 2015, Európa)
- SZILÁGYI Zita Mária, „Egy tudósítónő Brüsszelből: Báró Jósika Júlia hírtudósítói tevékenysége”, in TÖRÖK Zsuzsa (szerk.) *Nőszerezők a 19. században. Lehetőségek és korlátok*, 185–204 (Budapest, Reciti, 2019)
- SZILÁGYI Zita Mária, „Tanúversek az ősi fészekről. Jósika Júlia (Podmaniczky Júlia) ismeretlen versei 1865-ből” *Honismeret* 46. 4. sz. (2018)
- SZILÁGYI Zita Mária, *Jósika Júlia sz. Báró Podmaniczky Júlia írói tevékenysége a neoabszolutizmus éveiben* DIENES Dénes–KEGYES Erika–VERES Ildikó, *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben.* (Sárospatak, 2019. Hernád Kiadó)
- SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, V. (Budapest, Hornyánszky Viktor, 1896)
- VARGA Zsuzsanna *Translation, Modernization and the Female Pen* András KISÉRY–Zsolt KOMÁROMY–Zsuzsanna VARGA (ed.) *Worlds of Hungarian Writing. National Literature as Intercultural Exchange* (Madison, Teaneck: Farleigh 2016. Dickinson University Press)

A szerző doktori értekezésének alapját képező korábbi publikációi

KERPICS Judit, „A mediális váltás hatása Jósika Júlia életvezetési tanácsadó szövegeire”, *Acta Historiae Litterarum Hungaricum. Acta Universitas Szegediensis* 37-38, 6-7 sz. 2022. 283-300.

KERPICS Judit, *The politically motivated language of fashion in the magazine Nővilág in 1859–1860*. BENE Sándor; DOBOS István (szerk.) *Folytonosság és megszakítottság a magyar kultúrában : A doktoriskolák VI. nemzetközi magyarságtudományi konferenciája* (Budapest, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2022) 313–325.

KERPICS Judit, *Egzotikus vidékek Jósika Júlia Közlések a külföldről kötetében*. NAGY Beáta, SURÁNYI Beáta, UJVÁRI Nóra (szerk.) *Az emlékező képzelőerő* (Budapest, Reciti Kiadó, 2021) 97–108.

KERPICS Judit, *Elmevirágkertet növelni: Jósika Júlia és a normatív igényű újságírás* TÖRÖK, Zsuzsa (szerk.) *Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság, 1820-1920* (Budapest, Reciti Kiadó 2020) 229–244.

KERPICS Judit *Fashion, Flowers, Morals: Social normativity in Júlia Jósika's journalistic works*. KRÁSZ Lilla, PESTI Brigitta, SEIDLER Andrea (szerk.) *Medien, Orte und Rituale: Zur Kulturgeschichte weiblicher Kommunikation im Königreich Ungarn* (Wien, Praesens Verlag 2020) 187–203.

KERPICS Judit „A mit külföldi divatlapok adni nem képesek.” A nyugati és a nemzeti divat vetélkedése a Nővilág hasábjain az 1850-es és 1860-as évek fordulóján” *Forrás* 52. 1. sz. (2020) 73–81.

KERPICS Judit „Az ifju elme jobban fölfogja.” Jósika Júlia Pályavezető című nőnevelési tanácsadójának megjelenése és műfaji előzményei” *Tempevölgy* 11. 3. sz. (2019) 65–82.